

ПРИЛОЗИ

ЗА КЊИЖЕВНОСТ, ЈЕЗИК, ИСТОРИЈУ И ФОЛКЛОР

*Non sunt contemnenda quasi
parva sine quibus magna constare
non possunt.*

S. Hieronymus

ОСНИВАЧ
ПАВЛЕ ПОПОВИЋ

УРЕДНИШТВО
ЗЛАТА БОЈОВИЋ, СЛОБОДАН ГРУБАЧИЋ, JOLANTA DZIÓWA,
GIORGIO ZIFFER, MIŁICA JAKÓBIEC-SEMROWA,
ТОМИСЛАВ ЈОВАНОВИЋ, ЈОВАНКА КАЛИЋ-МИЈУШКОВИЋ,
НАДА МИЛОШЕВИЋ-ЂОРЂЕВИЋ, ДРАГАНА МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ,
JONANNES REINHART, ЂОРЂЕ ТРИФУНОВИЋ

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИК
ЗЛАТА БОЈОВИЋ

КЊИГА ОСАМДЕСЕТ ПЕТА
2019

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ
БЕОГРАД
2019

других области пружа драгоцен допринос целокупној научној, културној, уметничкој баштини Боке Которске.

Гордана Покрајац

УДК 271.222(497.11)-523.6-9(082)
930.85(497.11)"04/14"(082)
94(497.11)"04/14"(082)

Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности X – Шести века од завршетка грађе манастира Манасије, зборник радова, ур. Гордана Јовановић, Деспотовац, Народна библиотека „Ресавска школа”, Београд, Институт за српски језик САНУ, 2019, 327 стр.

Из штампе је изашао зборник радова са научног скупа одржаног у оквиру 26. Дана српскога духовног преображења, манифестације која се од 1993. сваке године организује у Деспотовцу и која је Деспотовац произвела у својеврстан српски културни и научни центар.

У досадашњим зборницима радова са ових скупова заступљена су имена признатих научника из земље, као и иностранства из различитих области. Зборник је издање Народне библиотеке Ресавска школа, а од 2016. године Институт за српски језик САНУ дао је подршку као научна установа труду завичајних посленика на културном и научном пољу и постао је суиздавач зборника. До 2010. главни уредник зборника био је академик Мирослав Пантић, а од 2011. године је проф. др Гордана Јовановић, која је својим срдачним и топлим односом према колегама одржала и држи ниво, а учешћем најистакнутијих стручњака из датих области обезбеђује и реноме скупа.

Садашњу редакцију чине др Станоје Бојанин, др Злата Бојовић, др Павле Драгичевић, др Јекатерина Јакушкина, др Гордана Јовановић, др Виктор Савић, др Радослава Станкова, др Рада Стијовић, др Јелица Стојановић, др Љиљана Стошић, др Волфганг Штајнингер.

Последњих 10 година стални тематски оквир научног скупа представља српски средњи век и, сходно томе, скупови, као и зборници са њих, носе назив *Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности*, са циљем да се обрађују теме везане за средњи век из

угла различитих области, историје, књижевности, филологије, историје уметности, медицине, занатства, рударства, архитектуре итд.

Овај зборник обухвата седамнаест радова из различитих научних области – историје, историје књижевности, историје уметности, филологије, палеографије и текстологије. С обзиром на чињеницу да је прошло-годишња манифестација била у знаку 600 година од завршетка градње манастира Манасије, задужбине деспота Стефана већи број радова био је посвећен темама везаним за деспота Стефана и манастир Манасију.

Рад професорке Гордане Јовановић *О натписима на фрескама манастира Ресаве (Манасије)* (21-29) представља наставак анализе започет у прошлогодишњем зборнику. Док су у првом делу рада обрађени натписи у калоти главне куполе и у пандатифима, у наставку су анализирани натписи у олтарском делу храма, где се живопис најбоље очувао. Као ослонац у раду ауторка је користила цртеже фресака из Манасије Бранислава Живковића са интерпретацијом текстова на свицима и текстуална тумачења Лазара Мирковића. На основу фрагмента натписа у олтарској апсиди, северни и јужни пиластер, највиша зона, као и дела реченице у другој зони олтарског простора изводи закључак да је зограф био са екавског терена, можда баш из ресавског краја и да је говорио косовско-ресавским дијалектом, наглашавајући да је замена јата по правилу екавска у косовско-ресавском дијалекту. Када је реч о натписима у ресавској цркви јасно је истакнута чињеница да су они исписивани „рашким правописом” а не ни „ресавским” ни „постресавским правописом”. С обзиром на то да се „рашки правопис” устаљује од времена Светога Саве условно речено Константинова „ресавска” творевина није могла да нађе погодан терен у српској већ стандардизованој писмености (српскословенски језик на штокавској основици) којој нису биле потребне несавремене новине које би се прихватањем „ресавског правописа” неизбежно нашле у српским писаним споменицима.

У раду *Нови ѓрејиси Канџакузинове „Молиџве боџородици”* (145-155) проф. Томислав Јовановић упућује научну јавност на три нова преписа Канџакузинове *Молиџве Боџородици* о којима се до сада није знало у науци. Сва три преписа налазе се у рукописној збирци Радослава Грујића у оквиру Музеја Српске православне цркве. До сада је било познато 47 преписа Канџакузинове *Молиџве Боџородици*. Иако сва три наведена преписа потичу из XVII века, сваки од њих одликује се неким посебностима. Посебну пажњу аутор посвећује рукопису са сигнатуром МСПЦ Гр 3 (скраћеница Г1) у Грујићевој збирци и овај препис је и послужио за основу издања *Молиџве*, с обзиром на чињеницу да једини има 77 строфа, колико је иначе у комплетним преписима. Текстолошким поређењима обухваћена су и друга два преписа из Грујићеве збирке (МСПЦ Гр 108 и МСПЦ Гр 75). Сва три преписа исписана су недоследним ресавским правописом. Приликом текстолошке анализе аутор издваја

и већи број запажања у вези са ортографским обележјима и разликама међу преписима, као на пример да су писари ових преписа користили оба јера и пајерак, да се знаци јат и јери углавном налазе на очекиваним местима, да се вокализација полугласника јавља у препису Г 1 у двадесетак примера, док у друга два преписа нема забележених случајева и слично. Текстолошким поређењима обухваћени су и свих пет хиландарских преписа, два преписа из збирке Патријаршијске библиотеке, један из Библиотеке Матице српске, као и најстарији препис из Москве. На крају рада као додаток дат је и приређен текст *Молићиве* (156-177) на основу преписа из збирке Радослава Грујића број 3 уз текстолошка праћења још једанаест других преписа.

У раду др Виктора Савића *Промена владарскога ѿоѿѿиса: кнез и десѿоѿѿ Сѿѿефан Лазаревић* (105-122) анализирају се палеографске одлике потписа Стефана Лазаревића као кнеза (1389–1402) и као деспота (1402–1427). Палеографском анализом уочене су приметне разлике у обликовању владарског потписа у зависности од Стефанове титуле и статуса. Врло специфичан владарски потпис који се развија у Стефановој канцеларији недуго након произвођења у чин деспота постаје амблем његове владарске личности. Потпис, како истиче аутор, није монотон, јер њега одликују логографскога парцелисања делова речи у оквиру релативно стабилне формуле и, у нашој терминологији, „писања”, тачније „уписивања у блоку”. Аутор се приликом трагања за генезом специфичнога калиграфскога поступка у грађењу Деспотова званичнога потписа служио и сфрагистичком и нумизматичком грађом као секундарном грађом, док листине представљају примарну грађу, с обзиром на то да је управо на листинама најтипичније заступљен деспотски потпис. Потпис Стефана Лазаревића је након што је постао деспот промењен у садржају и престилизован у графичком изразу. Оно што истиче аутор је то да је његова индивидуализација била таква да је потпис задобио обележја врсте, те да су га користили каснији челници српске деспотовине.

Рад академика Злате Бојовић *Десѿоѿѿ Сѿѿефан Лазаревић у књижевној и народној ѿтрадицији* (53-60) има за циљ да одговори на питање како се већ утемељени лик идеалног владара у житију његовог савременика Константина Филозофа, из писане (и легендарне) пренео у народну историју, а преко ње у и усмену и писану књижевност. Узрок великог занимања народне историје налази се, како наводи ауторка, у самој историјској недоречености и недовољном познавању личности Деспота Стефана, јер су основни подаци из његове биографије били делимично познати, или непознати, а будући често нејасни и измишљени, они су се у народном тумачењу, разумевању разрађивали и у народној машти неограничено умножавали. Народна историја и народна традиција (епске песме, предања, легенде) давале су своје одговоре у вези са великим бројем недоумица о неким од најважнијих тренутака у Деспотовом жи-

воту, као што су деспотова смрт, гробно место, однос са братом Вуком, ванбрачно рођење деспотовог сина. По једном од усмених предања, Сибињанин Јанко је био ванбрачни сина Деспота Стефана и Гркиње – „девојке Будимке”, како говори народна песма. Ово предање је познато у више варијаната, забележено је у *Савинском лејџојису* с краја XVII века „о Стефану и девици Руси”, а било је живо и почетком XIX века, када га је Вук Карацић унео у друго издање *Српског рјечника* (Беч, 1852), а потом и у *Живој и обичаје народа српскога*. Ауторка управо у својеврсном простору створеном између предања и епских визија, црквене и народне историје, као и историјских података види суштину, а то је да је Деспоту Стефану тиме додељена биографија достојна улоге коју је имао у историји и духовном развоју српског народа и која се нетакнута чува у његовој традицији.

Др Љиљана М. Лухас-Георгиевска у раду *Књижевни садржаји у повељама десијоја Стефана Лазаревића* (61-75) бави се анализом одељака аренга и експозиција у самосталним повељама деспота Стефана Лазаревића у циљу утврђивања евентуалног постојања књижевних садржаја у њима. У исто време, ауторка настоји да утврди у којој се мери С. Лазаревић везује за претходну српску традицију повеља Немањића, у којој су успостављени механизми за литерарно уобличавање аренге и експозиције. Деспот Стефан Лазаревић је током своје владавине издао велики број повеља, док је сачувано једанаест. Деспот је у већину својих повеља уносио књижевне садржаје. Они се јављају претежно у оквиру експозиције где уводи аутобиографски садржај, а у једном броју повеља и у оквиру аренге, где посебну књижевно-уметничку вредност имају у следећим повељама: *Повељи манасџиру Велика Лавра* (1407. год), *Повељи манасџиру Милешеви* (издатој 1413. или нешто касније) и *Повељи манасџиру Вајћонегу* (повеља је из 1417). Ауторка је током анализе запазила изразиту Деспотову тежњу ка артифицијелности израза где он користи гласовне и друге стилске фигуре, а и прибегава у скромнијој мери, коришћењу општих места (топоса). Један од закључака рада је да се С. Лазаревић доста снажно везује за ранију српску традицију и то за ону грану традиције која у већој мери негује поетичност и рефлексивност исказа.

За саопштење *Милош Црњански о Светиом Сави* (251-266), Миловоје Спасић је био вођен књигом *Свети Сава* објављеном 1934, после убиства краља – ујединитеља Александра Карађорђевића и најаве распада југословенске државе, а поводом 700 година од светитељеве смрти. За своје прототипове Црњански узима Теодосијево *Жијије* и Доментијанов *Живојојис Светиога Саве*, користећи и друге текстове страних средњовековних хроничара. Црњански спаја историјско и легендарно у Савином животу, за који је карактеристичан „савез са Богом”. Идеју о државотворности Савиног православља, Црњански преноси и у свој

роман *Сеобе*, поистовећујући српски народ са његовом новом земљом, Новом Србиом. Однос оца и сина он гради кроз јунаке Вука и Павла Исаковића, док понављање судбине види у мирењу браће Павла и Трифуна пред невољом, али и ход божанским путем на којем Павла на крају остављају самог чак и браћа. И када се као новинар бавио животом и делом Светог Саве, Црњански је највећег српског светитеља видео као онога ко у себи сустиче и оличава колико ратничку снагу династије толико и просветитељске идеје.

О томе да интересовање за медијевистику млађих филолога проучавалаца књижевности не јењава, сведочи и рад Ксеније В. Миловановић. Она је у своме истраживању под насловом *Прејиси дела о Светиом кнезу Лазару у рукојисној збирци манасџира Хиландара (267-274)* представила књижевноисторијске, жанровске, редакцијске и палеографске одлике четири дела посвећених Светом кнезу Лазару, која се у 11 преписа, насталих од XV до краја XVIII века, чувају у српској царској лаври. То су *Похвала Светиом кнезу Лазару* Андонија Рафаила (у 2 преписа), *Слово о кнезу Лазару* непознатог Раваничанина (у 3 преписа), *Прошлошко жиџије Светиоџ кнеза Лазара* (у 4 преписа) и *Служба Светиом кнезу Лазару* (у 2 преписа). Све то, с једне стране, указује на јачину култа светог кнеза, а са друге, на улогу Хиландара као духовне и културне ризнице српског народа.

Рад *Солун у живоју Десјоџа Сџефана Лазаревића од Консџанџина Филозофа (225-236)* др Бориса Бабића говори о помену Солуна, једног од бројних градова који чине топографију у делу *Живој десјоџа Сџефана Лазаревића* Константина Костенечког. Мегаполис Солун, други град Византијског царства поменут је осам пута и то у контексту приповедања о догађајима који су се одиграли у последњој деценији XIV, као и у првој и на почетку друге деценије XV века. Солун се први пут помиње након описа Бајазитове победе над Угрима код Никопоља, која се догодила 25. септембра 1396. године. Посебно су у раду истакнута сведочанства Константина Костенечког о сукобима деспота Стефана Лазаревића и његовог сестрића Ђурђа Бранковића против Мусе, сина Бајазита I, у периоду од 1410. до 1413. године. Последњи помен Солуна у Констатиновом делу у вези је са завршетком боравка Ђурђа Бранковића у том граду након одласка султана Мусе из истога. Аутор закључује да су подаци које доноси о Солуну Константин Филозоф веродостојни, као и да је деспотов биограф био веома добро обавештен о турским међусобним сукобима током прве две деценије XV столећа, те да је добро познавао византијске наративне изворе тог времена.

Гордана Симић и Светлана Вукадиновић у саопштењу *Ушемељење и одбрана манасџира Ресаве и мођуће еџаџе ѓрадње ушврђења (9-19)* подсећају да је дочаравајући слику идеалног града Јерусалима, утврђење манастира Ресаве требало пре свега да обезбеди божанску заштиту

престоном Београду а онда и задужбини деспота Стефана Лазаревића – његовој Ресави. У хоризонталном плану, манастир Ресави се у највећој мери ослања на приближно кружни облик манастирског насеља, чији је прототип био план манастира Студенице. Централни положај манастирског постројење имало је у оквиру манастирских насеља Градац, Сопоћани и Милешева, сва из XIII века. Објекти лоцирани као следећи по важности у комплексу јесу трпезарија и пирг. Замишљени центар овог манастирског насеља није на половини распона између цркве и трпезарије, већ према капији, најважнијој грађевини манастира после донжона. Постројење је бранило једанаест кула на челу са Деспотовом, као и бедем који је обезбеђивао двостепену одбрану. Утврђење манастира Ресаве највише сличности има са Београдском тврђавом, али истраживања показују да је у непосредним појединостима њен узор била цитадела Новог Брда, један век старија од Ресаве, чији је деспот био поседник и где је више пута боравио. Ресави је новобрдска оснажена и осавременена верзија. Надзидане машикуле на кулама из неког разлога нису реализоване одмах него седам–осам година после освећења манастира, што значи двадесетак година након почетка градње – 1425. или 1426.

У првом делу саопштења *Представије обедовања и њирџезног њосуђа у Манасији* (77-94), Бранка Иванић се усредсређује на шест сцена – композицију *Свадба у Кани* у олтарском простору, на илустрације *Парабола о царској свадби*, *Богађињу* и *убојом Лазару* и *Блудном сину*. У олтару се налази и сцена на којој *Христос* у оквиру циклуса својих посмртних јављања *једе мед и рибу за њирџезом*, а шеста композиција односи се на источни зид изнад улаза, где је приказан непознати архијереј у оквиру *Менолога*. На ових шест сцена у манастиру Манасији представљене су свечане трпезе којима присуствује највиши друштвени слој – владари и аристократе, али је исто тако приказано и обедовање на јавном месту, као и оброк сиромашних људи, што даје обиље података за познавање обичаја при обедовању у време подизања и осликавања манастира почетком XV века. У првом делу саопштења тумаче се појединости простора у којем се обедује, говори се о послужитељима и њиховом понашању, указује на сатрпезнике и уопште скреће пажњу на њихове манире и понашање за трпезом, што су подаци за историју средњовековне Србије у доба Деспотовине првог реда.

Станоје Бојанин у саопштењу „*Љубочасџан*” *џразник: свейковина манасџира Ресаве у Жџџији Сџефана Лазаревића од Консџанџина Филозофа* (123-144) анализира друштвено-културно обележје прославе коју је деспот Стефан Лазаревић уприличио поводом освећења манастира Ресаве 1418. године. Као што је новосаграђени Београд као српска престоница подобан Јерусалиму, тако је и други град који има стазу ка вишњему Јерусалиму њему сличан, док се манастирска светковина приликом освећења пореди са оном мудрог старозаветног цара Соломона

приликом освећења јерусалимског Храма, чиме Ресава добија значење Новог Сиона или Новог Храма. Појам „љубочастан” подразумева сталешки карактер и односи се на опхођење властеле у приватном и јавном простору, са одређеном етикецијом која је подразумевала елеганцију, дискретну декоративност, као и суптилан смисао за одмерост и суздржаност. Евентуалне недоумице које оставља овај појам отклањају представе гозби и банкета у оновременим фрескама *Прича о царској гозби, Свадба у Кани* или *Парабола о богајашу и убогом Лазару* у манастирима Ресави и Каленић.

Стефан Лазаревић у кулџним сџисима о кнезу Лазару (213-224) је наслов саопштења Милоша Ивановића. Као централни догађај у претежном делу списа који су писала црквена лица посвећених кнезу Лазару и његовом најстаријем сину Стефану, истиче се пренос моштију кнеза Лазара из цркве Вазнесења у Приштини где су биле сахрањене после Косовске битке у манастир Раваницу који се догодио између септембра 1390. и 31. августа 1391. године. Најдетаљнији приказ овог догађаја био је из пера патријарх Данила Трећег, а писан је 1393. као *Слово о Свџетом кнезу Лазару*, неколико година по устоличењу за поглавара српске цркве. Иницијатива за пренос кнежевих моштију потекла је од Стефана, који се том приликом обраћа мајци са братом Вуком, у намери да испуне очево завештање да буде сахрањен у својој задужбини. Сем Антонија Рафаила, остали аутори који су забележили овај догађај нису познати по имену. Данило Трећи саопштава детаље везане за кретање поворке. Тако се сазнаје да су се Вук и његова супруга Мара придружили поворци негде ван Приштине и после одређеног времена се вратили назад. Мошти су на територији Лазаревића преноћиле у манастиру Брвенику, Новој Павлици а одатле стигле у Раваницу где су их дочекали књегиња Милица и њени синови са властелом. У сусрет моштима изашли су бројни представници свештенства, појући надгробне песме. Књегиња Милица је ридајући раздирала своје лице и косу, док се народ ударао у груди. Други аутори наглашавају да је пошто је откопано и нађено нераспаднуто, тело кнеза Лазара пренето у његов манастир да дарује здравље онима који му долазе на поклоњење. Стварање култа кнеза Лазара дошло је у тренутку када су се Стефан, Вук и њихова мајка нашли у тешкој ситуацији, потпомогнутој првенству које је међу преосталим српским обласним господарима имао Вук Бранковић. Овим чином црква је јасно рекла на чијој је страни и ко је кнежев легитимни наследник.

Анђела Гавриловић пише *О иконографским сџецифичностџима сцене Визија Свџетог Пеџтра Александриског у цркви Свџете Троџице у Ресави* (237-249). Очувана у потпуности на јужној страни североисточног пиластра, ова сцена је до сада примећена као највећи ликовни домет, али је један детаљ на њој остао непримећен. Реч је о представи златног шестокрилог херувима на надбедренику Светог Петра Александриског.

Он је живео у време незнабожачких царева Диоклецијана и Максимијана и био епископ града Александрије у Египту. Најпознатија епизода из његовог живота везана је за јеретика Арија кога је епископ проклео као богохулника и одлучио од цркве. Ресавска фреска илуструје епископову визију и подсећа на Први васељенски сабор одржан у Nikeји (325). Иконографски детаљ на надбедренику светог Петра Александријског у Ресави добија специфичну тежину јер га на непосредан начин представља као чувара храма посвећеног Светој Тројици и суштини православне вере. Будући приказана на истакнутом месту у храму, ресавска фреска са шестокрилим херувимом на надбедренику као „мачу вере” истиче победу праве вере над јереси, ставивши у први план победу учења о Светој Тројици.

Гордана Томовић у саопштењу *О законодаваној делатности деспота Стефана Лазаревића* (31-51) закључује да су његове важне државне реформе биле сакупљене у закону о војноуправном уређењу државе познатом под називом *Деспотов закон*, који изворно није сачуван, и у другом *О рударству и граду Ново брдо* (1412). Као двоструки, турски и угарски вазал, кнез и деспот Стефан је од 1403. био принуђен да знатно повећа војну моћ и прилив новца, што је учинио централизацијом власти и реформом државног и војног уређења, а потом и унапређењем рударства као важном и брзоисплативом привредном граном. Новине у српској држави биле су нове територијалне јединице којима су управљале војводе као војни заповедници, а било их је више од педесет у утврђеним градовима и рударским центрима (Островица, Голубац, Крушевац, Борач, Смедерево, Ново Брдо, Рудник, Сребреница). Постављао их је и смењивао сам владар. Уведене су и нове таксе, као што су порез који се плаћао двапут годишње, зими и лети, војни порез који је био обавезан за све, укључујући и велике манастире као што је био Хиландар, а уведена је и институција *пешник* – обавеза да уместо дотадашњих десет, сваких пет кућа дају по једног војника и коња, чиме се удвостручавала војна снага земље. Деспотова законодавна делатност у области рударства била је још успешнија. Његов *Закон о рударству и граду Ново Брдо* био је примењиван све до почетка XVII века. За његово састављање било је одговорно двадесетак стручних лица из рударских места који се поименично наводе, а били су приказани и у групном портрету. Насликани у веома живописној одећи која је претрпевши оријентални утицај доспела до западне Европе, они су приказани са видним разликама у годинама и цртама лица. Аутор преписа овог закона био је поп Јован, Србин из Кратова, предводник кратовске минијатурне школе, у периоду који је непосредно претходио његовом одласку за Румунију (1580).

Саопштење под насловом *Византија и Србија око 1418. године* (95-104) потписују Радивој Радић и Марко Шуица. Пошто је после Ангорске битке (1402) добио достојанство деспота у Цариграду, Стефан Лазаре-

вић формално постаје члан византијске породице, па између Византије и Србије долази до новог приближавања, које хришћанима на Балкану доноси привремено олакшање али и одређени развој и друштвени напредак. Византијска титула није са собом носила никакву политичку зависност од Цариграда нити је обавезивала на другачији дипломатски оквир. Помирењем донедавних супарника Стефана Лазаревића и Ђурађа Бранковића 1412, и прихватањем вазалног односа са Угарском, Србија добија Београд и Мачву, рударски град Сребреницу и територије западно од Дрине, а деспот и двор у Будиму. Прво повезивање Србије са просторима северно од Саве и Дунава поговало је повећаном латинском и утицају западне Европе. Они су долазили и са приморске стране, преко Котора и Дубровника, али и преко Угарске, чију јужну територију Срби постепено почињу да насељавају.

У саопштењу Бранислава Цветковића *Влагарски ѿорѿреѿи у Рамаћи* (179-211) подсећа се да нема сачуваних историјских извора о подизању и киторима Рамаће, нити су очувани натписи уз њихове портрете, али се у покушају идентификације може ослонити на иконографски програм и натписе у непосредној близини. До сада је постојало више опречних теорија о њиховом идентитету, па су у њима препознавани чланови породице Лазаревић, Бранковић, Зојић и Ратковић, док се распон датовања фресака кретао од 1392. до 1457. године. Структуру владарске композиције чине два портрета, један мушкарца са отвореним дланом леве руке, фрагментарно очуваног, и готово сасвим очуване фигуре младе жене са круном, раскошним дугим наушницама и нашивцима на рукавима. Околни натписи са турцизмима у рамаћкој сцени *Свеѿи Никола сѿасава Василија од сараѿенскоѿ роѿсѿѿва* упућују на њихов настанак после Ангорске битке (1402). Будући да сличан текст постоји у одговарајућој сцени у Брезови, чији је првобитни живопис настао у време владавине деспота Стефана Лазаревића, као и његов портрет, закључује се да је у Рамаћи оштећени портрет представљао лик деспота Стефана Лазаревића. Лик младе жене са круном је његова прва супруга, коју му је за жену обећао византијски цар који му је и дао титулу. Реч је о једној од кћери митиленског господара, са којом се деспот Стефан оженио 1405. године. Како је брак са Јеленом Гаталузи као неплодан био раскинут због династичких разлога већ после неколико година, сматра се да су рамаћке фреске са владарским портретима настале између 1406. и 1407. године.

У једном од прилога овог Зборника, Силвана Цакић обавештава о почетку рада на уређивању *Библиоѿеке манасѿѿира Манасѿје* (277-279) поводом обележавања 600 година манастира који се одвија према свим савременим библиотечко-информационим стандардима. Смештена у манастирској трпезарији, библиотека има 7.500 библиотечких јединица, а планира се и њено даље попуњавање. На посебном месту у библиотеци

изложене су вредне рукописне књиге – један минеј и један лист минеја из друге половине XV века, *Чудеса Богородице* (1736) и књига *О Антихристџу* (1780), као и штампано московско *Четворојеванђеље* (1856) и друге ретке и старе руске књиге. Очекује се да ће се њеним уређењем – за које су задужени библиотекари из Патријаршијске библиотеке – започети разрешивање општег статуса манастирских библиотека код нас.

Иако зборник носи наслов *Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности* и највећи број његових страна запремају радови из медијевистике, он истовремено има и хроничарску улогу, јер доноси некада на почетку и узвишене речи свечаних беседа на отварању, углавном чланова Програмског савета, ауторизоване текстове са трибине, као и хронику свих дешавања са манифестације. Трибина о актуелним питањима у разним аспектима друштвеног живота или значајним јубилејима на 26. *Данима преображења* одржана је пети пут, чиме је задобила место сталне програмске тачке манифестације. Уједно, ауторизовани текстови компетентних стручњака из датих области, који су на научно-популарни начин неку тему приближили заинтересованој публици, обезбедили су себи место у посебном одељку у зборнику.

Тако је 2018. године трибина била посвећена двестотој годишњици првог издања *Српског рјечника* Вука Стефановића Караџића. Овај тематски блок чине три текста сарадника Института за српски језик САНУ. Први рад *Вуков Рјечник – двестота година од објављивања (1818–2018)* је из пера др Раде Стијовић (283-289), једног од водећих лексикографа данас и руководиоца израде Речника САНУ. Она је публику подсетила на културноисторијске прилике у којима је Вук радио и борио се за успостављање књижевног језика на народној основи, о супротстављању црквених кругова, његовој сарадњи са Јернејом Копитарем, првенствено у контексту израде и значаја Речника, избору основице књижевног језика, правописно-ортографским решењима, као и структури самога лексикона овога дела које је истовремено речник и књижевног језика и дијалекатски.

Писмено уобличено излагање др Наташе Вуловић не представља само омаж двестотом рођендану Вуковог речника, већ целокупној српској лексикографији од његовог речника до данас. Колегиница Вуловић је у тексту *Изложба „Српска лексикографија од Вука до данас“* (291-301) објединила њен историјат указујући на различите типове речника, нпр. Даничићев Речник из књижевних старина српских, историјски речник ЈАЗУ, једнојезични дескриптивни шестотомни и једнотомни речник Матице српске, тезаурус САНУ и друге специјалне речнике, и актуелни догађај поводом ког је та изложба и приређена. То је био 18. *Међународни конгрес слависта*, као јединствено лингвистичко окупљање слависта сваке пете године, чији је домаћин сада први пут била Србија. Напоменимо, да је у Београду требало да се одржи конгрес 1939, што је

спречило избијање Другог светског рата. Аутори ове изложбе били су проф. др Рајна Драгићевић и др Ненад Ивановић, а каталог је сачинила група аутора из Института за српски језик и са Филолошког факултета, а уредили су га академик Милосав Тешић и двоје претходно поменутих лингвиста. Прилог Наташе Вуловић обилује вредним фотографијама са изложбе на којима се виде Вукови лични предмети.

На крају трибине др Марина Спасојевић је својим излагањем Српски рјечник приближила локалном тлу у излагању насловљеном *Ресава и Српски рјечник Вука Стилфановића Караџића* (303-312). Она је указала на везу Вука Караџића и ресавског кнеза Милосава Здравковића, који су заједно ишли на Велику школу. Кнез Ресавца је био велики љубитељ књиге и просвештенија, пренумерант на „Новине сербске” и друга дела, па тако колегиница Спасојевић, истражујући Вукову преписку из времена припреме речника доноси податак да се кнез Здравковић пријавио као пренумерант за речник, али одмах и одустао, што тумачи чињеницом да је био присталица политике Милоша Обреновића и његов кум. Ипак, прегледавши нулти табак *Српског рјечника*, име кнеза ресавског је стајало међу пренумерантима. Такође, колегиница Спасојевић је указала на ресавске језичке особености: да Вук као ресавске обележава екавизме попут *бежати*, *девојка*, *лейти* итд, да је са овог терена реч *веднути* у значењу видети, сложеница *Велидан* итд. Тако је трибина имала смер од глобалног ка локалном, од општег ка појединачном.

Значајан допринос завичајној историји, као и самом Зборнику представља *Хроника XXVI Дана српског духовног преображења. Дани у славу десјоша* (315-327) Санеле Симић. Представљени су сви културно-уметнички програми који су били део манифестације. Посебну вредност у *Хроници* увек имају подаци додати на крају прилога који се односе на активности које су се дешавале током године између две манифестације. Народна библиотека „Ресавска школа” добила је Вукову награду за 2018. годину. У библиотеци је уприличено и прво представљање монографије „Утврђење манастира Ресаве” аутора Гордане Симић и Светлане Вукадиновић, архитеката из Републичког завода за заштиту споменика културе.

Марија Ђинђић
Љиљана Стошић
